Наче це було вчора, так яскраво постає в пам'яті невеличка хатина з палісадником, де весною буйно розцвітають кущі жовтої акації, де зеленіє першими листочками молодий берест, де білим цвітом, наче густою памороззю, вкривається кожна гілочка рясної вишні.

Та не весна пригадалась мені, а зима, люта, холодна, з буйними вітрами, з непроглядними завірюхами.

Ми стоїмо біля вікна. Крізь незаморожену цяточку в шибці дивимось на вулицю. Повз двір, наче вихор, пролітають вершники і зникають у куряві снігу, збитій кінськими копитами.

— Хто вони, хто? — запитую в батька, а сам ні на мить не відриваюся од вікна.

Саме проти нашої хати зупиняється пара гарячих коней, запряжених у сани-гринджоли. На санях невідомі люди в лахма-тих шапках, оперезані навхрест патронними стрічками, спритно розвертають коней. Один з бійців припадає до кулемета.

Жалібно задзвеніли шибки, закричала з печі вкрай перелякана мати:

— Одійдіть од вікон, одійдіть, ховайтеся!

Мені страшно отих пострілів, але непереборна сила примушує залишатися на місці. Я бачу, як одлітають жовтенькі гільзи, рясно вкриваючи сніг.

— Та одійдіть же од вікна,— благає мати.

Іще кілька черг, і кулемет затихає. Коні мчать засніженою дорогою далі.

— Ну, мабуть, уже годі панувати в нашій слободі гайдамакам. Нагрянула Червона Армія.

— То це вони... червоні? — перепитую я, намагаючись розглянути небачених досі воїнів, але мою увагу приковують хлоп-ці-підлітки, що, мов табунець горобців, злетілися на те місце, де нещодавно стояли сани, і спритно визбирують гільзи.

Я метнувся до скрині, щоб схопити пальтечко й шапку, але окрик "Не смій!" зупинив мене на місці.

— Хлопці ж на вулиці... Я теж до них...

У цю хвилину знову знялась стрілянина, і хлопчики розбіглися хто куди.

Я лишаюсь біля вікна.

— Гляньте! — скрикую мимоволі, побачивши у вулиці сани, щедро намощені сіном. На сіні, розкинувши руки, лежить матрос, оперезаний навхрест патронними стрічками; лежить з непокритою головою. Чорний чуб припорошений снігом. Очі хоч

і розплющені, але вже невидющі, а на скроні багряніє цяточка... .

Не думав я тоді, що проминуть роки і образ цього забитого матроса з'явиться в моєму романі "Гроза".

Настало нове життя. У школі найбіднішим дітям видавалися пальта, чобітки, мануфактура на штани та сорочки. Приніс і я додому такої мануфактури і незабаром хизувався перед товаришами обновою.

Події в слободі змінювались, наче візерунки у калейдоскопі. Пригадується широкий слобідський майдан. Тисячі людей зійшлися сюди на мітинг. Один за одним виступають на трибуні промовці, посилаючи прокляття всесвітньому капіталізмові, царям та королям і особливо лютій гідрі — контрреволюції. А на них, немов живий, дивиться з гранітного п'єдесталу "Царь-осво-бодитель Александр II". У царській руці грамота з печаткою, а з-під величної царської накидки, з усіх заглибин, зборок і щілин, визирають солома й пір'я гороб'ячих гнізд. Та зараз не гнізда привертають увагу присутніх на мітингові слободян.

До постаменту ставлять драбину. Наперед виходить місце-ний багатій Давидеико... з сокирою в руках. І ця сокира викликає подив у людей. Адже вони всі бачили не раз, як в особливі свята царської династії Романових до цього пам'ятника сходились на молебень слободяни. З усіх п'яти церков прибували сюди духовенство та віруючі з корогвами, хрестами, іконами. Всі бачили й чули, як патлаті диякони на всю міць своїх дужих горлянок славили "царствуючий дім", бажаючи йому "многая лє-та". І це "многая лєта", підхоплене церковними хорами, линуло над залюдненим майданом.

А після молебня завжди оцей огрядний, одягнутий у святковий одяг Давиденко побожно брав до рук освячений попами вінок і урочисто прикрашував ним царський постамент.

Вийшов Давиденко й зараз. На ньому благенька одежина — навмисне таку одягнув, щоб здаватися бідняком. Та його достатки відомі всім. Отож вийшов він зараз не з вінком живих квітів, а із сокирою.

Навіщо вона йому? Що має він робити? Завмирають люди, стежать за кожним його рухом. Давиденко обережно переставляє з бильця па бильце йоги з товстими литками, що ледь уміщаються в халявах, незграбно видирається на п'єдестал і, од-водячи від людей свої очі, оглядає царя, а потім несподівано б'є його по лобі обушком.

Глухо задзвеніла бронза. Покотився майданом регіт тисяч людей, загукали з трибуни веселі заохочувальні голоси:

— Що ти його, кровопивця, ката, душителя народного, гупаєш помаленьку! Наотмаш його бий!

Замахнувся Давиденко дужче і мало сам не звалився звідти. Випала з рук сокира.

Знайшлися тут і спритніші молодці, обв'язали вони "царя-освободителя" міцними вірьовками, кинули кінці людям:

— Тягніть його звідси!

Були на майдані ковалі, теслярі, був робочий люд. Дружно взявся він до діла незвичайного. Напружились м'язи, здригнула, нахилилась і глухо гепнула з п'єдесталу царська туша.

Ми, малеча, з цікавістю обмацували царський ніс і дірочки в очах і тут же нещадно видирали гороб'ячі гнізда.

Цар лежав отак десь років зо два. Замітали його метелиці, обмивали дощі, висушувало сонце.

А потім... потім було його відправлено на якийсь ливарний завод.

Пригадуються ще й такі картинки з життя тих далеких буремних років. Найповажніші багатії відбувають трудоповин-ність, а на них дивиться слобідська біднота, глузує, сміється:

— Що, пани-буржуазія, довелося й вам за чорну роботу братися? Нічого, не злиняєте.

— Веселіше працюйте, веселіше!

Багатії підмітали базарний майдан, засипали піском калюжі, вивозили тачками сміття, чистили оті місця, де доводиться затуляти носа.

Злоба і ненависть накипала в їхніх серцях проти "товаришів" з місцевої Ради солдатських та селянських депутатів "Заждіть,— здавалося, нахвалялись їхні погляди.— Ми ще свого діждемось. Ми вам помстимося за отаку ганьбу і приниження".

І дійсно, вони свого діждалися. Помста була нещадною. Гинули депутати, які не встигли евакуюватись, гинули їхні родини. І кожну смерть, і кожну кривду запам'ятав трудовий народ. І коли знову замайорів у слободі червоний прапор, нагадали багатіям тоді про все...

Пригадується один епізод.

Слобідською вулицею йде великий натовп жінок. Деякі з них несуть немовлят. Попереду — молодиця, років тридцяти, тримає в руках червоний прапор. Він майорить і тріпоче під вітром.

Хто вона? Звідки? Навіщо зібрала жінок? Куди їх веде?

Запам'яталось високе чоло, обрамлене кашеміровою хусткою, чорні іскристі очі, чорні, суворо зведені на переніссі брови. Щось орлине в погляді її очей і в гордо підведеній голові. Часом мені ще й досі вчувається голос її — грудний, закликаючий:

...В царство свободи дорогу Грудью проложим себе...

Так і лишилась вона в моїй пам'яті — незнана і небачена потім ніколи в житті.

Постає ще і такий спогад з дитячих літ. Під вранішнім сонцем так сліпуче іскриться сніг, що на нього боляче дивитися. Стоять запушені в густий іній верби. Мороз. Такий мороз, що іноді замертво падає пташина. Пройде а чи проїде хтось вулицею — і скрипіння снігу лине хтозна й куди.

Наближаються хрещенські празники. Кожного року за тиждень перед ними на засніжену Ворсклу виходить гурт чоловіків, і ми, хлоп'ята, вже знали — споруджуватимуть Йордань.

Для цього вибиралося найглибше місце, розчищався сніг, прорубувались канави, і з-під гострих сокир, граючи у променях сонця, розсипалися бризками голубі крижинки.

Старший з майстрів подавав знак. Двоє найспритніших ставали на одрубану крижину, били по ній ломами, з глухим гулом одколювали глиби, зачіплювали залізним гаком, і пара коней витягала їх з води. Вправні руки майстрів витесували сокирами, випилювали ножовками різні деталі для майбутньої крижаної церкви-йордані.

І ось наступало славнозвісне свято. Ворота, двері, хатні речі, вікна, ікони — все помічалося крейдяними хрестиками.

Наша хата поблизу Ворскли. З хати видно Йордань, прикрашену молодими сосонками. Прибувають люди з сусідніх сіл та хуторів, розпалюють на березі багаття, гріються. Дітей матері заводять до хат — гріються й самі, і ніхто в цьому людям не відмовляє.

Чуються святкові передзвони. З п'яти слобідських церков ідуть процесії. Гойдаються корогви, переливаючись на сонці позолотою, коливаються від ходи перев'язані рушниками хрести, виблискують ікони.

Людей тисячі. Чути хори. Видно святкові попівські та дияко-нівські ризи.

Правиться служба божа. Освячується потім вода. І в ту ж хвилину в повітря зринають голуби з барвистими паперовими стрічками. Сотні голубів. Вони в'ються в морозяному небі, мов казкові жар-птиці, а навколо гримлять постріли з мисливських рушниць.

Біля освяченої ополонки несусвітна давка. Гримлять відра, чайники, пляшки, глечики. Віруючі штурхають одне одного, обливають мимоволі водою, і вона одразу зашерхає на одязі. Хтось необережно ступає чоботом, густо намащеним дьогтем, і по освяченій воді розпливаються райдужні кола. Православні на це не зважають. Мелькають червоні руки, мелькають рукавиці, похапливо занурюється в ополонку різноманітний посуд.

Обламується зелене й пахуче гілля на сосонках. І тільки одна споруда стоїть незаймана і величава—це витвір слобідських майстрів — крижана Йордань.

Від згадки про оцих простих робочих людей сповнюється теплом і ніжністю моя душа.

На жаль, багатьох із тих майстрів уже давно немає в живих. Та живими лишаються у пам'яті моїй їхні образи, їхнє життя, їхні діла.

Я радий з того, що жив серед них, бачив їх, ділив з ними горе і радість. Але ж ніколи не думав я тоді, що пролинуть роки, і я, син слобідського маляра, виходячи у "великий світ" з тринадцятьма карбованцями у кишені, які дали мені мати та родичі, стану колись письменником. Не думав я тоді, що згодом на сторінках мого роману "Гроза" оживуть прообрази близьких, рідних, дорогих мені людей, таких як Андрій Македон, його син Яків, Пимон Базалій, Поля, Терень, дід

Михей, Олімпіада, жін-ки-солдатки і багато інших слободян, що про них я писав з великою ніжністю і любов'ю.

Та не раз закипало моє серце гнівом, коли я пригадував людей іншого, ворожого мені табору. Вони, ці люди, стали прообразами Трохима Безсалого, його брата Лук'яна та сина Олександра, попа Віталія і, нарешті, багачки Ізарової.

У смертельному двобої зіткнулися ці два табори, два світи. Старий світ прагнув відстояти поневолення, злидні й темряву. Світ же новий, мов ранкова зоря весіння, закликав до царства свободи, до боротьби за кращу долю, до великого, земного, омріяного трудовим народом щастя.

За волю, за щастя, за світле майбутнє вирушали воїни у бій з ворогами. Не один з них упав на полі бою, проливши гарячу

кров. Не одне молоде життя згасло передчасно, як згасає падаюча в небі зірка.

Та живуть вони, герої, в пам'яті людській. І пам'ять ця буде вічною, як вічним лишиться і геройство їхнє, і їхні діла.

...Працюючи над образом Ніни Черкашиної в романі "Гроза", я пригадав жінку, яку бачив у слободі в час громадянської війни. Так само йде Ніна, як і та жінка, з прапором у руках по вулицях революційного Петрограда.

"...Хода її легка й граційна. Здається, що в образі стрункої дівчини вулицею столиці йде майбутня Росія — вільна, безстрашна, горда в своїй силі, мужності й красі.

Знову радістю сповняться груди дівочі, і вона, ота радість, бунтівлива й непоборна, виривається новою піснею з молодих грудей, що її не вбити ворогам:

Смело, товарищи, в ногу, Духом окрепнем в борьбе, В царство свободы дорогу Грудью проложим себе".

Мені хочеться, щоб роман "Гроза" був бодай скромною пам'яткою про тих героїв, хто у грозові дні Великої Жовтневої революції чесно і мужньо бився з ворогами за Радянську владу, за партію Комуністичну, за великий вільний трудовий народ, за його світле майбутнє.

1957